

'Koloniale kunst kan niet zomaar terug naar Afrika'

Achtergrond - 12 juni 2019 - Auteur: Lynn Stroo

De discussie over de omgang met koloniaal erfgoed in Duitsland zorgt ervoor dat musea kritisch naar hun collecties moeten kijken. De Nederlandse Léontine Meijer-van Mensch, directeur van drie volkenkundige musea in het Oost-Duitse Saksen, is daar juist blij mee. “Meer onderzoek is broodnodig.”

U heeft de op een na grootste verzameling etnologische objecten van Duitsland onder uw hoede. Is de herkomst van alle werken bekend?

“Musea zeggen niet graag dat de herkomst van hun objecten soms onbekend is, maar dat is natuurlijk wel zo, ook bij ons. We hebben honderdduizenden objecten, waarvan een groot deel in het depot. Musea hebben ook een bewaarfunctie en dus liggen veel schatten opgeborgen. Daarom ben ik blij met de discussie over hoe we ermee om moeten gaan. Bij musea speelt het onderwerp al veel langer, maar we werden nooit zo gehoord.

Mede door de komst van het Humboldt Forum in Berlijn, een museum waar flink over wordt gediscussieerd, staan de schijnwerpers nu gericht op alle musea met etnologische collecties. Voor het eerst stelt de Duitse regering geld beschikbaar om het koloniale erfgoed te onderzoeken. Dat is broodnodig, want de afgelopen jaren is er flink bezuinigd. Ik heb bijvoorbeeld maar één persoon in dienst die verantwoordelijk is voor de collectie Afrika van twee musea. Hoe kan één medewerker de complexe geschiedenis van duizenden objecten onderzoeken?”

Het Humboldt Forum in Berlijn staat vooral in het middelpunt van de discussie omdat het beelden tentoonstelt die door het herkomstland worden teruggevraagd. Speelt dat bij uw musea ook?

“Ja. Wij hebben net als het Humboldt Forum ook een aantal van die beroemde en kostbare bronzen beelden uit het voormalige koninkrijk Benin. De discussie over die beelden in het Humboldt Forum is heel explosief geworden, vooral omdat het Humboldt Forum een erg politiek project is; het museum is onderdeel van het herbouwde stadsslot, een boegbeeld van Pruisische trots. Voor sommige mensen voelt dat alsof daarmee de hele 20e eeuw wordt uitgegumd. Daardoor is het debat over het koloniale erfgoed heel zwart-wit geworden. Jammer, want het is juist complex en genuanceerd. Anderzijds kun je zeggen dat er misschien zo'n plek

nodig was om de discussie aan te wakkeren. Ik ben wel blij dat ik niet de touwtjes van het Humboldt Forum in handen heb. Zij kunnen zich geen fout permitteren, wij kunnen wat vrijer werken.”

Léontine Meijer-van Mensch is sinds 1 februari 2019 directeur van de Staatliche Ethnologische Sammlungen Sachsen (SES). Hieronder vallen het Grassi Museum für Völkerkunde zu Leipzig, het Museum für Völkerkunde Dresden en het Völkerkundemuseum Herrnhut. Van 2014 tot 2017 was ze adjunct-directeur van het Jüdisches Museum Berlin

Hoe gaan uw musea om met het teruggeven van koloniale werken?

“Menselijke resten, die ook veel in depots liggen, moeten sowieso terug. Onlangs hebben we nog botten teruggegeven aan Australië. Het zijn objecten die nooit voor een publiek zijn bedoeld. Andere werken die onrechtmatig zijn verkregen, moeten ook terug. Dat is alleen minder eenvoudig dan het klinkt. Duitse musea dragen al ruim 150 jaar zorg voor deze objecten, we hebben de verantwoordelijkheid ze goed te houden. Het is voor ons geen optie om ze zomaar in een vliegtuigje te laden en “toedeledokie” naar Afrika te sturen. Bovendien hebben we daarvoor niet eens de bevoegdheid, die ligt bij de deelstaatregering.

Over teruggave van de bronzen beelden uit Benin moeten we zeker praten met het herkomstland (het huidige Nigeria, red.), dat doen we ook al sinds 2010. Een goed plan ontbreekt nog. Mij maakt het niet zoveel uit waar de beelden komen te staan, in Nigeria of in het Humboldt Forum, of elders. Het belangrijkste is dat er goede voorzieningen zijn, zodat de beelden niet gestolen kunnen worden bijvoorbeeld. Persoonlijk vind ik dat er in Europa ook Afrikaanse objecten te zien moeten zijn, voor de verspreiding van kennis. Maar nu is de ongelijkheid te groot, want in Nigeria zijn deze beelden niet te zien. Dat kan natuurlijk niet.”

Is de discussie over het koloniale erfgoed in Duitsland anders dan in Nederland?

“In Duitsland staat dit debat in de kinderschoenen. Het koloniale verleden is in Duitsland veel minder dominant in het vizier dan in Nederland, er zijn ook minder lobbygroepen die ervoor opkomen. Dat komt natuurlijk ook door de Tweede Wereldoorlog. Duitsland had de afgelopen decennia te maken met een post-Holocaust-context, daar lagen de prioriteiten. In het teruggeven van Joodse kunst die door de nazi’s was geroofd is veel tijd en energie gaan zitten. Dat was dagelijkse praktijk toen ik als programmadirecteur en adjunct-directeur bij het Joods Museum Berlijn werkte. De belangrijkste Joodse kunstwerken zijn nu wel

zo'n beetje teruggegeven aan (nazaten van) de rechtmatige eigenaren. Die hebben het vaak weer teruggeschonken aan het museum."

Is het teruggeven van koloniale objecten te vergelijken met die van geroofde Joodse kunst?

"Je kunt het niet één op één vergelijken, maar we kunnen er wel van leren. Er zijn in Duitsland ontzettend veel methoden ontwikkeld om geroofd Joods erfgoed terug te geven. Zo is bijvoorbeeld in 2015 het Deutsche Zentrum Kulturgutverluste in Magdeburg opgericht, dat musea, bibliotheken en archieven helpt bij vragen over de herkomst van spullen die door de nazi's zijn geroofd. Dat instituut heeft sinds kort ook een koloniale afdeling. We kunnen dus van het Joodse roofkunst-verhaal leren en dat bij koloniale objecten toepassen. Het wiel hoeft niet opnieuw te worden uitgevonden."

De Duitse regering wil het koloniale erfgoed dus onderzoeken, wat moet er nu gebeuren volgens u?

"De eerste stap heeft de regering gezet door geld toe te zeggen. Dat betekent dat wij als musea meer onderzoek moeten gaan doen en transparanter moeten zijn over onze collecties. Uiteindelijk moet er een nieuw, nationaal raamwerk komen om restitutie van objecten makkelijker te maken. Het zal best wat tijd kosten, want juridisch gezien is vaak onduidelijk van wie de werken ooit waren. Ethische afwegingen spelen dus een belangrijke rol, en daarvoor zijn ook ander soort experts bij de onderzoeken nodig die op verfrissende manieren de objecten kunnen beoordelen."

Denkt u dat alle koloniale objecten in Duitsland ooit terug kunnen naar hun herkomstland, zoals critici graag willen?

Dat wordt heel moeilijk, en dat doet ook geen recht aan de lange tijd dat de objecten hier zijn geweest en wij voor ze hebben gezorgd. Ook lang niet alle herkomstlanden willen dat, omdat ze niet goed voor de objecten kunnen zorgen. Bovendien is ook niet alles onrechtmatig verkregen. Natuurlijk was er in de koloniale tijd een scheve machtsverhouding, maar sommige mensen in Afrika probeerden daar soepel mee om te gaan door bijvoorbeeld objecten voor de Europese markt te maken. Door dat nu als roofkunst te bestempelen, maak je ze dubbel tot slachtoffer. Ik wil juist laten zien dat mensen -ondanks het koloniale bewind- creatief waren en een dikke vinger naar de Europeanen opstaken."

Lees ook op Duitslandweb: [Koloniale kunst in musea: teruggeven of tonen?](#)

Artikel:

<https://www.duitslandinstituut.nl/artikel/32004/koloniale-kunst-kan-niet-zomaar-terug-naar-afrika>